

בחירה גלויה ובחירה כמוסה¹

חופש וגורל

המושג חופש איננו מושג אישי או חברתי, החופש קשור לצלם אלוקים שבאדם. המשמעות של חופש כתופעה מידותית, אישית או חברתית, היא להפוך אותו לבהמה משכילה², בהמה משכילה פירושו שכל המערכת היא מקרית וחסרת משמעות. יכול להיות שיבנו על פי תפיסה כזו גם חיי חברה, אבל במהות אין להם משמעות כלל, הכל מקרי, חלקי וחסר ערך אמיתי. חופש איננו 'מקרה חיובי', אלא באמת יש חופש במונח העמוק של הדבר, שאפשר לבחור, לשנות, ליצור ולבנות. החופש הוא הרצון והיכולות של האדם.³ (כשמבינים את היכולת שנמצאת בחופש של האדם, אפשר גם להבין את המשמעות של זה שיהודי מעיד על השבת ואומר 'ויכולו' – הוא המושך של היכולת האלוקית לברוא את העולם. זו אותה תכונה.)

דווקא בגלל שהחופש בא מצלם אלוקים שבאדם, אנו נפגשים עם סתירה. כלומר, מכיוון שמדובר בצלם אלוקים, אין שום סיבה להגבילו לגבול מסוים, ממילא החופש של האדם מתפשט עד אין סוף – אבל אז יש סתירה, כי גם לקב"ה יש חופש. יש עוינות בין שתי בחינות חופשיות חושבות, בין ה'גורל'⁴ העוטף אותנו לבין 'חופש'. שניהם רצונות, שניהם חופשיים, ושניהם מוסריים וערכיים.

'גורל' איננו דטרמיניזם. הוא לא מושג קשיח שנתון במציאות באופן מכני. וגם לא דבר מפחיד שצריך לרצות אותו. הגורל הוא הרצון של הקב"ה, הוא רצון חופשי. אבל בגלל שיש כאן מציאות שאדם נתון בה ללא בחירתו ההנהגה האלוקית עלולה להיתפס כגורל מכני קשיח או אפילו אכזר. אדם כלל לא בחר להיוולד, לא בתקופה הזו, לא במין המסוים שלו, לא בעם המסויים שלו ולא בחברה סוציאלקונומית מסוימת. אבל המשמעות של זה איננה מציאות קשיחה, גסה, אדישה ואכזרית אלא רצון חופשי, ערכי, מוסרי וטוב, שיש בו גם חכמה אינסופית. ממילא המושג 'גורל' איננו גורל אכזר שאדם מנסה איך שהוא

¹ כל הסוגיה של היחס בין הבחירה הגלויה והבחירה הכמוסה, מופיעה באריכות באגרות רפ"ג ושע"ט. אלו שתי אגרות חשובות מאוד וקשות להבנה. כרגע רק ניגע בה 'על קצה המזלג'.

² אורות האמונה, עמ' 40.

³ חופש כמושג אישי או חברתי, הכוונה שיש כאן יצור או חברה מסוימת שיכולה לעשות מה שהיא רוצה – זו תופעה מקרית שאינה יוצאת מסך המקרים האפשריים. לכן בסופו של דבר זו בהמה משכילה, אמנם היא משכילה, אבל בהמה. ואילו כשמניחים את החופש ביצלם אלוקים, מהותו של האדם היא חופש, המשמעות של החופש שהוא נתון את היכולת והרצון – אלו כוחות יצירה. מכוח החופש אדם יכול לרצות, והרצון הזה בעל משמעות, וממילא הוא גם יביא לאדם יכולת. (זה לא הסבר מידותי כגון: 'יש בך כוחות', 'אני נתון בך אמון', 'אתה יכול לרצות'; אלא הסבר זה משנה את כל קומת החיים של האדם, היכולת היא חיים בעלי עוצמה ומשמעות.) [א.ש.ל.]

⁴ שמונה קבצים, קובץ ג נה. קובץ ה קמא.

להסתדר איתו, אלא שיח פנימי שיש באדם בין שני עולמות מוסריים. בין עולם מוסרי של הקב"ה שהוא חופשי ואידאי, לבין עולם מוסרי של האדם שאמנם הוא חלקי ומוגבל יותר, אבל הם דומים, מכיוון ששניהם עולמות מוסריים בחיריים וחופשיים. **ההבנה הזו משנה את כל התמונה:** גם ביחס למרחב שאנו חיים – שהוא מרחב אידאי ושלם; וגם ביחס למה שאנחנו עושים, שהוא גם בעל ערך. בעולם דטרמיניסטי, בין אם נסביר אותו כעולם אדיש או כבעל מודעות, האדם הוא גרגיר קטן שאין לו משמעות. אבל בעולם של חופש ורצון, לא רק המרחב האלוקי הוא כזה אלא גם האדם הפרטי, הכל נמצא בהארה מיוחדת של שיח חופשי ובחירי.

אבל בכל זאת, למרות שזה שיח של ערכים, שיח של חסד וטוב, בכל זאת יש סתירה. כי אדם לא בחר להיוולד, לא בתקופה, לא בעם ולא במין המסוים. ובתוך כל זה, הרב אומר שיש חופש, זוהי מערכת יחסים בין שני חופשים, לפעמים היסוד האלוקי הבחירי הוא החשוב, ולפעמים היסוד הבחירי האנושי הוא החשוב. תלוי מתי ותלוי איך.

בחירה כמוסה

והנה פרטי הכוחות והפרטיות הדקות שבמציאות הנם נחלקים למדרגותיהם על ידי החילוק של הבחירה הגלויה באדם, ביחס לשכר ועונש, ועל ידי הבחירה הכמוסה, ביחס לחילוק המדרגות בכלל, על פי היסוד דהכל צפוי.

'פרטי הכוחות והפרטיות הדקות שבמציאות', הם כל הגוונים שיש במציאות. הם 'הינם נחלקים למדרגותיהם, על ידי החילוק של הבחירה הגלויה באדם, ביחס לשכר ועונש'. כלומר, הגוונים שיש במציאות תלויים בבחירה הגלויה של האדם – במה שאנחנו עושים ובאיך שאנו בונים ומקדמים את עצמנו. ה'שכר ועונש' המדוברים כאן, הם במוכן העמוק של המושג – כשאדם בוחר בדבר רע, הוא נמצא בתוך מקום פרטי וחלקי, ובמקום כזה יש חורבן והרס, לכן זה מעכל אותו הורס אותו מבפנים. הכוונה היא שחלק גדול מהייסורים של האדם (שהם הגיהינום שהאדם יצר לעצמו, שדרכו הקב"ה מתקלט), באים מהבחירה של האדם.

'ועל ידי הבחירה הכמוסה, ביחס לחילוק המדרגות'. חילוק המדרגות הוא המדרגה של האדם – באיזה דור הוא נולד וכדו'. כל זה קשור לבחירה של הקב"ה.

כל ההסבר הזה, שרואה את ההרמוניה בין הבחירה הגלויה והבחירה הכמוסה, קשור מאוד למעבר מהמפורסמות למושכלות. הרשע נשאר תמיד במפורסמות, זו המשמעות של המושג חטא. כלומר, חטא הוא שאדם שרוי בתוך בחירה חופשית שלילית ורעה, זה המקום שלו,

הוא חי במקום רע, לכן הוא בוחר באופן שלילי. כל מה שהוא רואה נמצא סביב הציר של הבחירה, ההשכלה וההבנה שלו. לכן גם כשהוא מניע תהליכי עומק, הוא עדיין שרוי בתוך שיקול הדעת הקטן. לעומתו כשהצדיק בוחר בטוב, אמנם הוא מתחיל בציר שלו, 'להתענג על ה', אבל הוא מגיע גם למושכלות. הבחירה בטוב מלבד שהיא תודעה פרטית של האדם, היא גם לוקחת אותו וחושפת ומשייכת אותו לתודעות אינסופיות. כשאדם בוחר בטוב, הוא נפגש דרך הטוב עם המגמה האלוקית של הטוב. המגמה של הטוב היא מוחלטת ולעומתה המגמה של הרע היא חלקית. לכן אדם שבוחר ברע, כמה שיהיה עמוק ורדיקלי, כמה שישפיע על המציאות עצמה, עדיין הוא נשאר בחלקיות – אלו הם ייסורי הגיהנום שתמיד מתלווים לרע.

הטוב הוא השלמות שיש במציאות. אם אדם בוחר בטוב בסופו של דבר הוא מתחבר לכלליות של האמת ולא רק לחלקיות.

ביטול והמשכה

יוצא מדברנו, שאדם צריך לבטל את הרצון שלו וכך הוא נפגש עם הרצון האלוקי. הסבר זה דומה להסברים בחסידות של 'ביטול והמשכה', אבל אצל הרב הוא שונה לגמרי. העולם שלנו והעולם האינסופי הם עולם אחד ולא שתי עניינים שונים, לכן לא יכולה להיות הפרדה מוחלטת ביניהם. אם נסביר שיש הפרדה בין העולם שלנו (שבסופו של דבר הוא טעות), לבין העולם האלוקי האין סופי, רק אז נוכל להבין ש'ביטול' הוא לבטל את כל המושג האנושי, ולהעמיד במקומו את הגודל האלוקי. אצל הרב ה'ביטול' הוא מקום מלא במשמעות, אמנם הוא ריק, אבל הוא מלא באמונה⁵. יש יחס בין העולם שלנו לעולם האינסופי – ממילא החופש האנושי והחופש האלוקי הם אותו חופש.

החופש האלוקי

מה משמעות הביטוי 'חופש' אצל הקב"ה? החופש של הקב"ה איננו בחירה בין שתי אפשרויות, החופש שייך לאור אין סוף, זוהי יכולת בלתי גבולית, ובתוכה גם בחירה באיזו שהיא נקודה, או אמירת מסוימת. כמו יוצר שהולך לבחור מתוך כל אינסוף האפשרויות ביצירה מסוימת ויוצר אותה. החופש של הקב"ה הוא, יכולת ללא גבולות, ללא שום דבר מעיק ומגביל. כשהתכונה הזו מופיעה אצלנו, היא מתבטאת בכך שאנחנו לא מוגבלים לחולשות שלנו, לקטנות ולפרטיות, אלא יכולים להגיע למקומות הרבה יותר גדולים ועליונים.

⁵ 'חלל הלב המלא אמונה ותמימות' (עין איה שבת, פרק שני, צב).

יש יחס בין החופש שלנו לחופש האלוקי. היחס ביניהם הוא כמו היחס בין ענף לשורשים. בשורש האלוקי הבחירה היא, בין אינסוף האפשרויות לבחור במשהו מסוים; ובענף שיונק ממנו, הבחירה היא בין האפשרויות הקטנות שקיימות. אבל הבחירה איננה אשליה, לכן לא צריך לבטל ולוותר על כל הערכים של האדם, כיוון שהם אינם טעות. כשהרב מדבר על כך שאדם צריך לבטל את עצמו, זה לא מחיקת הטבעי והאנושי בשביל משהו אינסופי, אלא זה לחבר את הענף לשורש, התכללות האדם במקוריות שלו.

מסירות נפש

כשדוד ויהונתן עשו גורל כדי לדעת מהו רצון ה', הם לא עשו זאת מתוך מחיקת הערך העצמי והתבטלות מוחלטת ברצון ה' (=חוסר יכולת לבחור או להחליט). הם הבינו שהמאבק בין שאול לדוד נמצא בשורשים מאוד גבוהים בעליונים, הם הבינו שזה מאבק ששייך למחשבות בהם הקב"ה ברא את העולם, אלו נשמות של עולם התוהו⁶. במקום הזה הייתה להם אפשרות להפעיל את שיקול הדעת שלהם ולעשות מה שהם מבינים, אבל הם העדיפו להיפגש עם החופש והמקוריות האלוקית, הם רצו לפגוש את המחלוקת במקורה. אמנם זהו ביטול, אבל הוא שונה לגמרי, מכיוון שהוא לא מבטל כל קיום שאיננו היוצר עצמו, אלא להיפך, הוא מושך את הקיום של היוצר גם ליצירה. הביטול הזה, הוא כמו שקטע מרגיש את חלקיותו ורוצה להתכלל במכלול המציאות שלו. גם בשאר הדוגמאות (הגורלות שהיו מטילים בבית המקדש ואליעזר עבד אברהם), המשמעות שלהם היא, התכללות והעשרה של האישיות ולא ביטול ומחיקה שלה.

כך גם צריך להבין את המושג 'מסירות נפש' – לא כמושג דתי, אלא כאיכות חיים הכי גבוהה שיכולה להיות. לפעמים אדם מבין שנמאס כבר מכל השטויות שלו, ומה שמעניין באמת הוא המקוריות והשלמות.

הרב מדבר הרבה על עבודה של השרשה⁷, השוויה⁸ וביטול. העיקרון בכולם הוא, שיש ציפייה וגעגוע לעומק ועושר, ולא גדיעה והחנקה. אז אמנם נותרנו בסתירה, אבל הרווחנו רווח עצום – עבודת ה' גדולה של העשרה והעמקה. כל ההסבר הזה טמון בביטוי 'הכל צפוי', כוונת הביטוי היא שיש עושר הרבה יותר גדול שהוא שייך למבט של הקב"ה. האדם יכול להפגש עם המבט הזה דרך העיניים, אלו העיניים שהרב דיבר עליהם קודם ('אמנם

⁶ 'עולם התוהו' הוא מושג מאוד קרום שקשור למחשבות שביסוד העולם. 'הנשמות של עולם התוהו' הם נשמות שרוצות את העולם כמו שהוא צריך להיות, כמובן הכי אידיאלי ושלם, (אם הוא לא כזה הם מוכנות אפילו להחריב אותו). [א.ש.ל.]

⁷ שמונה קבצים, קובץ ו, קצ.

⁸ אורות הקודש ג, עמ' רמו.

הקב"ה איבד דרכן של רשעים מנגד עיניו⁹, העיניים נותנות לעולם את המבט השלם והמלא שלו. זהו הפשט הנכון של הביטוי 'הכל צפוי' – מפגש עם המציאות במובן השלם ולא נכון להסבירו כגורל מנותק מהאדם. כמו עקידת יצחק, עקידת יצחק לא הייתה ויתור על החיים למען עיקרון דתי מטפיזי, אלא מפגש עם החיים במובן העמוק שלהם. זה העניין של עבודת ה' על פי הגורל האלוקי ולא לפי ההבנה של האדם.

הרצון הפרטי

עדיין נותרה בעינה השאלה: מה היחס בין הרצון הפרטי של האדם, לבין הרצון הכללי הזה. אמנם זוהי מעלתו והוא מעוניין בה, אבל מה עם הרצון הפרטי שנעלם בתוך המרחב האינסופי הזה?

מה הכוונה שהוא נעלם? המשלנו זאת ליוצר שיוצר יצירה – מבחינתו זוהי יצירת מופת מושלמת. יש את המכלול של היצירה שאותו הוא רוצה להביע, לצורך זה הוא בוחר משפט מסויים. המשפט המסויים אמור לבטא את כל המכלול והאותנטיות של היצירה. משפט כזה לא נאמר סתם, הוא נאמר ברצינות, במקום המדויק שלו. כמו שצייר לא זורק צבע, אלא כל נקודה נמצאת במקום שלה. למי שמביט מבחוץ זה עלול להראות כמו בליל מילים, כי הוא לא מבין את הדיוק של כל פרט, אבל מי שמביט מבפנים מבין את ההבעה של התנועה הזו, הן מצד ההיקף והן מצד ההבעה האותנטית שלה. בשלב שני, אם באמת מדובר בתופעה רצינית, התופעה הזו מבינה שהפנים הוא המחליט איך לומר ולהביע אותה. לכן המשפט הזה לעולם לא יהיה אבסולוטי ומוחלט, יש לו נאמנות למקור שלו, ממילא יש לו גם נכונות אפילו לבטל את עצמו, כיוון שחלק מהחופש והמקוריות של היוצר, שהוא תמיד יכול למחוק את המשפט שהוא כתב. אם היוצר מחליט לשנות משפט או אפילו למחוק, הוא עושה זאת בפשטות, כיוון שזה רק הבעה וביטוי.

זו הכוונה שהרצון הפרטי נעלם. הבה נזכור, דווקא בזכות היכולת שלו לבטל את עצמו ולמחוק את עצמו, הוא מסוגל לשמור על המקוריות שלו. כי אין לו יש בפני עצמו, הוא תמיד חלק מהמקוריות, ואם הוא מאבד את האותנטיות שלו, הוא יכול פשוט להיבלע חזרה במקור. זו העקידה – ההבנה של אברהם שאפילו יצחק, שהוא הדבר הכי עמוק שיש לו, הוא ביטוי אלוקי, לכן גם הוא יכול להעלם בתוך המקוריות. העקידה מצילה את העולם מנפילה לחלקיות – שהגולם לא יקום על יוצרו.

אבל אחרי ההסבר הזה יכולה לבוא עוד תפיסה, שבעצם תשגב ותאדיר את הרצון הפרטי של האדם. אפשר להבין שבנקודה של הרצון החופשי, שהאדם יכול לבחור באופן חופשי ומוחלט, יש משהו יותר מקורי מהכל.

⁹ עיין 'שחיטת יצר הרע ז' עמ' 6.

כי זה כל האדם

כל ההסבר הזה הוא שלושה שיטות בהסבר הפסוק: 'כי זה כל האדם'.

מאי כי זה כל האדם? אמר רבי אלעזר, כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר, שקול זה כנגד כל העולם כולו. שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה שמעון בן זומא אומר, לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה.¹⁰

הרב מסביר את שלושת השיטות. השיטה הראשונה היא זו ששמה כל משפט במקום הנכון שלו, ובעצם נותנת חשיבות לכל פרט במציאות כביטוי של המקוריות. השיטה השנייה היא זו שאומרת שבעצם כל משפט תמיד יכול לחזור למקוריות ולאונטיות שלו, ואף יותר מכך, אדם צריך להיאבק עם עצמו שזה יהיה ככה, שהוא יוכל למסור את הנפש. השיטה השלישית היא זו שתאדיר ותשגב את הרצון הפרטי של האדם, בגלל שברצון הפרטי של האדם יש דבר יותר מקורי מהכל. מהבחינה הזאת יש יתרון דווקא לרצון של האדם.

זהו אחד הסודות הגדולים של הרב, הוא מופיע במאמר העיקריים¹¹, שם מובא הפסוק "אשרקה להם ואקבצם". שירה בדרך כלל מסודרת על פי א'ב', כך מופיע האור האלוקי בחיים שלנו. אבל יש שירה הפוכה אותיות ש'ר'ק', 'אשרקה', שירה הפוכה היא יותר עמוקה משירה פשוטה, היא קשורה לאור שמתחיל דווקא מהמקום הנמוך, מהרצון של האדם, ומשם מטפסת ועולה.

זה גם מסביר לנו את המשפט 'פרטי הכוחות והפרטיות הדקות'. 'פרטי הפרטיות' אינם רק פרטים מפורטים, הביטוי 'פרטיות' מבטא את התכונה והאישיות של הפרט, זהו המקום הכי נמוך, אבל אולי גם הכי מקורי.

מעלי עולמות

והנה כדי להרים את הערך של כל כח היותר שפל שבמציאות, צריך שיתגברו עליו בכמותם ואיכותם הכחות הטובים שמתגברים על ידי כח הבחירה לטוב. על כן כל מי שהבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה, ניתן לחלקו כחות יותר עמוקות ברע, כדי להשתמש בהם לצד הטוב. ויועיל חוזק שלהם לעצמו, לכללותו, ויועילו גם כן לעצם הכחות בהפיכתם לטובה, העלאת הניצוצות ותיקוני הנשמות המפורזרות.

¹⁰ שבת דף ל עמוד ב. עין איה שם, פרק שני, צג-צד.

¹¹ מאמרי הראיה, עמ' 14-15.

על כן רבי עקיבא, לפי גדולתו נתנו לו כחות היותר עמוקים בעמקי הרע להשלימם, כי לפי גודל ערך נפשו היה בו כח לתקנם, ולפי רכותו ורוחניותו היה צריך לבסיס חומרי כזה, כדי שיוכל להתחזק בדרך מיצוע שלא להתפשט לגמרי מחומריותו.

יש שתי שיטות איך להרים את המציאות, 'העלאה', או 'בירור'.¹² 'מבררי בירורים' הם גדולי תורה שיודעים לחפש בכל אחד את מעט הטוב שיש בו, ומהמעט טוב הזה הם בונים אותו לאט לאט. בתוך כל אדם ובתוך כל מאורע ורעיון, יש פרטים חיוביים ופרטים שלילים. בכל תופעה יש עירוב של טוב ורע. אם נשפוט את האדם באופן כללי, יכול להיות שנמצא אותו רע. אבל אם ניקח את הנקודה הטובה שבו ונאדיר אותה ונחזק אותה, בסופו של דבר יתברר כאן הטוב. אז גם אם בתשעים ותשע אחוז הוא רע, יכול להיות שעוד כמה דורות המעט טוב שבתוכו יצא לפועל בדמות מוסרית לגמרי. אלו נקראים מבררי בירורים – מתוך כל התערובת או התרכובת שיש כאן, הם מבררים נקודה טובה ועוד נקודה טובה, ולאט לאט מבררים ומרימים. זו אהבת אדם אמיתית ובריאה – לאהוב אדם זה לא לאהוב את כל מה שיש בו, אלא לאהוב את הטוב שבתוכו, ובכך ולברר ולהרים אותו.

אבל יש גדולי תורה שהם 'מעלי עולמות'. מעלי עולמות יכולים לקחת תופעה שאי אפשר לתקן אותה, שהיא שלילית באופן מוחלט, וגם אותה לרומם ולתקן. אצל מעלי העולמות אין דבר שלא ניתן לתקן, הדרך לתיקון היא על ידי שהוא מוכלל בהארה גבוהה יותר. למשל המושג גאווה, גאווה היא ההפך מהקב"ה, הקב"ה הוא אינסופי וגאווה היא לקחת חלק ולהאדיר אותו, לתת לו מקום מושלם ומוחלט. הגאווה והענווה נמצאים במצב של סתירה באופן מוחלט. אבל גם את הגאווה – האהבה העצמית – ניתן לתקן על ידי שהאדם חי אותה בקדושה.¹³

פרטיות

המושג 'פרטי הכוחות והפרטיות' הוא מושג שלילי באופן מוחלט, זו תכונה שפלה. כפי שהסברנו מקודם, הפרטיות נובעת משני דברים: מכך שבני האדם בחרו להיות במקום השפל הזה, ומצטרפת לזה הבחירה הכמוסה, (בחירה כמוסה כוללת, אופי, מקום, תקופה, כישרונות). למשל איש מזרע עמלקי, מלבד שהוא נולד במקום שפל מאוד, הוא גם בוחר איך להיות שמה.

גם את התופעה השפלה הזו רבי עקיבא רוצה לרומם.

¹² שמונה קבצים, קובץ ב, מז-נג. (המקור בקובץ ב נג, קשור גם להסבר על כך שברצון של האדם יש את ההארה הכי מקורית. כדי לראות מקור זה בערפילי טוהר עמ' כא)

¹³ עיין עוד: 'שחיטת יצר הרע ב' עמ' 7-8.

רבי עקיבא, נולד במקום שפל, הוא היה מזרע גרים. אבל הוא בחר להשתמש בכוחות האלו למקום גבוה מאוד. יש עוד דמויות מפורסמות, כגון רות המואביה ונעמה העמונית, אבל זה יכול להיות גם אצל כל יהודי ויהודי שבא ממקום קשה ובוחר לחיות בהארה גבוהה. על הרצון לחיות בהארה מאוד גבוהה, הרב מדבר כאן – איך מרימים את הכוח היותר שפל שבמציאות? זה נעשה על ידי צדיק שמסוגל להגיע למדרגה שתיארנו, לראות את העיניים של הקב"ה, את התעודה של המציאות, ואז פשוט לקחת את חתיכת הרשע הזו ולחיות אותה בקדושה.

ה'כוח היותר שפל שבמציאות' יכול להיות גם עמלק, או נחש שכולו הנאה נמוכה ושפלה. כדי להרים את התופעה הזו 'צריך שיתגברו עליו בכמותם ובאיכותם הכוחות הטובים'. כלומר, אדם צריך שהיה בתוכו כוח אדיר של טוב. אבל דווקא 'שמתגברים על ידי כח הבחירה לטוב'. כלומר, 'הכוח השפל' הוא של המציאות, אלו כוחות שקשורים לבחירה הכמוסה. הבחירה הכמוסה היא זו ששמה את יוסף עבד; היא זו שהביאה את דוד מזרע מואבית; וכן כתוב על דוד שהיה בן תמורה; וכן רבי עקיבא שהיה מזרע גרים. אז הכוח השפל, הוא המקום הכי נמוך שיכול להיות, אבל על ידי כוח גדול של בחירה, כוח של טוב גדול ושל חופש גדול, ניתן לקחת את המקום הזה ולתקן אותו –

'על כן כל מי שהבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה, ניתן לחלקו כחות יותר עמוקות ברע, כדי להשתמש בהם לצד הטוב. ויועיל חוזק שלהם לעצמו, לכללותו, ויועילו גם כן לעצם הכחות בהפיכתם לטובה, העלאת הניצוצות ותיקוני הנשמות המפוזרות'.

אדם שיש לו כוח עצום של חופש, הקב"ה נתן לו גם כוחות עמוקים ברע, כיוון שיש לו את היכולת להשתלט עליהם ולתקן אותם. מכיוון שיש לו כוח עצום של חופש יש לו גם כוח עצום של תוהו בתוכו (כוח עצום של רע). יוצא שאדם שיש לו כישרונות של תעודה, יש בתוכו מלחמת עולם של טוב ורע, ויש לו את היכולת לתקן את זה.

על כן רבי עקיבא, לפי גדולתו נתנו לו כחות היותר עמוקים בעמקי הרע להשלימם, כי לפי גודל ערך נפשו היה בו כח לתקנם, ולפי רכותו ורוחניותו היה צריך לבסיס חומרי כזה, כדי שיוכל להתחזק בדרך מיצוע שלא להתפשט לגמרי מחומריותו.

על כן בכל מעשים הטובים לא הי' אפשר לו להעלות את הניצוצות האחדים שבאו לו דוקא לגורלו מאבותיו שהיו נכרים, כי אם במה שהיה מצטער כל ימיו על פסוק ובכל נפשך, ודוקא על ידי מסרקות של ברזל, שמתוך שכל מה שאפשר להעלות על ידי הבחירה המעשית שבידו

של אדם כבר העלה, ונשארו רק אותם החלקים שאינם יכולים לעלות
כי אם על ידי רושם עמוק כזה של מסירות נפש נשגבה כזאת.

הערות לסיום

גם למשה היו גם כוחות אדירים, אבל הרב נלחם על כך שבמשה לא היה רע.¹⁴ למרות שגם
משה וגם ר' עקיבא היו מקור של תורה, משה תורה שבכתב ורבי עקיבא תורה שבעל פה,
הם היו דמויות שונות, משה היה טוב מלידתו, ורבי עקיבא מלידתו היה בעל כוחות רעים
מאוד, אבל היה לו כוח לתקן אותם.

כשכתוב שגם הצדיקים בוכים, יכול להיות שהם בוכים על גודל הכאב שיש להם. כי בסופו
של דבר, כדי לתקן צריך מסרקות של ברזל, בלי גיהינום אדם לא יכול לתקן את עצמו.

¹⁴ עין איה ברכות, פרק ראשון, קלד.